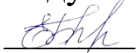

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

 Олена СТУЛІКА

«16» травня 2023 р.

**«ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ У ЖІНОК
СЕРЕДНЬОГО ВІКУ»**

Кваліфікаційна робота здобувача
вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Практична психологія»
Танчак Юлії Андріївни

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри практичної
психології
Никифороенко Наталя Олексіївна

Рецензент:
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри психології
Харківського національного
педагогічного інституту ім
Г.С.Сковороди
Єльчанінова Тетяна Миколаївна

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою ЄКТС 90 А
Секретар ЕК
Анастасія ВАГАБОВА
«08» червня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУПІЗ

РОЗДІЛ 1 ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ «Я-ОБРАЗУ» У СЕРЕДНЬОМУ ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ.....	3
1.1. Характеристика вікових особливостей людини середнього вікуб	
1.2. Гендерний образ «Я» та особливості гендерного соціуму9	
1.3 Переживання як спосіб формування «Образу-Я» в структурі самосвідомості особистості11	
Висновки до розділу 114	
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ОБРАЗУ «Я - ПРОФЕСІЙНЕ» У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ.....	14
2.1. Успіх та успішність у структурі життєдіяльності особистості16	
2.2. Переживання професійної успішності у структурі «Я-Образу» жінок20	
Висновки до розділу 2	16
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ ЖІНКАМИ СЕРЕДНЬОГО ДОРΟΣЛОГО ВІКУ	17
3.1 Планування та обґрунтування методів дослідження.....	17
3.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	18
Висновки до розділу 3	19
ВИСНОВКИ.....	20
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	20

ВСТУП

Актуальність теми. На кожному новому етапі розвитку суспільства спостерігаються нові тенденції у спрямованості життєдіяльності особистості. Динаміка розвитку світу становить підґрунтя до змін як фізичних, так і психологічних особливостей людини. Показниками сучасних змін можна вважати життєві ролі, які впливають на формування внутрішнього образу «Я» людини. Образ «Я» у структурі самосвідомості особистості має потенціал до змін під впливом нових правил взаємодії зі сучасним темпом життя. Роль жінки у сучасному світі не змінилася, але вона підпадає під трансформаційні зміни образу «Я». Все частіше ми спостерігаємо образ жінки, так звана «залізна леді», який виступає актуальною роллю сьогодення. Але незважаючи на нові жорстоку умови сьогодення жінки зберігають фемінні якості. У професійній самосвідомості виділяють комплекс уявлень про себе як професіонала у трудовій діяльності. Це зумовлює відношення, переживання і усвідомлення себе успішною людиною.

В психології поняття успіху та успішності не тотожні. Усіх характеризує позитивний соціально-значущий результат діяльності. Успішність спрямована на внутрішні переживання людиною власних досягнень у своїй життєдіяльності. Успішність вбирає в себе готовність особистості до активізації власних індивідуальних можливостей, до досягнення успіху.

В сучасному світі жінки є представниками різних професій, особливо враховуючи концепцію гендерної рівності, що панує зараз. Але завжди будуть професії, яким притаманні більш або менш фемінні якості. Чи такими вони вважаються суспільством. Тож, виникає питання: чи відбуваються зміни в образі «Я» жінок, якщо їх професія більш «маскулінна»? Тобто розглядаючи тенденції сучасності, завдання кваліфікаційної роботи виступає потреба

виявити переживання жінок у професійному образі себе як успішних. Саме тому ми вважаємо тему кваліфікаційної роботи актуальною.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей переживання професійної успішності у жінок середнього дорослого віку різної професійної спрямованості.

Об'єкт дослідження – гендерний образ “Я” жінок середнього віку.

Предмет дослідження – професійна успішність жінок середнього дорослого віку.

Гіпотеза дослідження: ми припускаємо, що переживання професійної успішності має вплив на образ «Я-жінка» у жінок середнього віку.

Для перевірки гіпотези дослідження були поставлені такі **завдання:**

1. Дослідити гендерні особливості прояву образу “Я” у середньому дорослому віці.
2. Визначити особливості образу «Я-професійне» у структурі трудової діяльності людини.
3. Проаналізувати поняття «успіху» та «успішності» у життєдіяльності особистості.
4. Провести емпіричне дослідження з метою виявлення переживання професійної успішності у жінок середнього дорослого віку різної професійної спрямованості..

Для розв'язання дослідницької проблеми був застосований комплекс **теоретичних та практичних методів**, вибір та поєднання яких зумовлені предметом, метою та завданнями дослідження. До комплексу увійшли такі методи: метод аналізу - для наукової літератури за проблемою дослідження; метод узагальнення - для узагальнення теоретичного та експериментального матеріалу та формування висновків; гіпотетичний метод – для розробки гіпотези та її підтвердження або спростування в ході дослідницької роботи; методики: тест «Вдоволеність особистості власною працею» (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов), опитування «Мотивація успіху та страх невдачі» (А.А.Реан), опитування «Способи совладальної поведінки»

(Р.Лазарус, С.Фолкман), шкала суб'єктивного благополуччя (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов).

Теоретико-методичною основою дослідження виступають роботи вітчизняних та зарубіжних вчених з дослідження структурних компонентів самосвідомості «Я-концепції» (Р. Бернс, К. Роджерс, С.Стейн та інші), сутності та характерних рис середнього віку (Е.Еріксон, У.Г.Крайг, Д.Левінсон та інші), прояв гендерних особливостей образу Я (І.С.Клецина, І.С.Кон, С.Бем та інші), проблема переживання у структурі самосвідомості (Ф.Є.Василюк, К.Г.Юнг, З.Фрейд, А. Маслоу, К. Роджерс), поняття успіху та успішності (Я.С.Хаммер, Е.Фромм, Г.Є.Гудім-Левкович, А.К.Маркова, С.Л.Рубинштейн), професійного успіху (А.А.Налчаджяна, Г.Хофстеде, Д.Мак-Клелланд).

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить 2 таблиці та 3 малюнки. Загальний обсяг роботи складає 40 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ «Я-ОБРАЗУ» У СЕРЕДНЬОМУ ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

1.1. Характеристика вікових особливостей розвитку у середньому дорослому віці

Зрілий вік досліджували багато вчених у області психологічної науки. Зрілий вік – найдовший період онтогенезу, в якому розглядається тенденція досягнення найвищого розвитку духовних, інтелектуальних та фізичних здібностей особистості. Головною особливістю зрілого віку визначають його мінімальну залежність від хронологічного віку, у більшості це визначається особистим обставинами життя людини, тобто її досвід, родом занять, установами тощо.

Зрілий вік пов'язують з біологічним віком від 25 до 60 років. В психології він налічує декілька криз, що умовно поділяють його на певні періоди. Наприклад, як Д. Левінсон вважає, що для того щоб стати дорослим, треба поставити чотири задачі: зв'язати мрію з реальністю, зайти наставника, забезпечити собі кар'єру, налагодити інтимні відносини [15].

У своїй періодизації Е. Еріксон виділяє вісім стадій розвитку індивіда. Зрілий вік у періодизації займає сьому ступінь розвитку. Він визначає зрілий вік у дихотомії. Це період, який характеризує себе у двох аспектах: людяність та самозаглибленість. Людяність Е. Еріксон називає здатністю людини цікавитись долями людей за межами сімейної спільноти, замислюватись над життям майбутніх поколінь, формами майбутньої спільноти та будівництвом нового майбутнього світу. Такий інтерес до нових поколінь не обов'язково пов'язувати з власними дітьми – він може існувати у кожного, хто активно піклується про молодь. І дихотомічне йому переживання — задоволення власних потреб і власний комфорт [27].

Згідно з точкою зору Е.Еріксона висловлюється В.Вайлент. Він додав до цього, що перед встановленням близькості та розвитком генеративності лежить період відносного внутрішнього спокою. Ця стадія має назву зміцнення кар'єри. Якщо взяти до уваги вітчизняну психологію, то Є.А.Клімов розглядав зміцнення кар'єри як стадію професійного самовизначення. Але на думку В.Валлента, індивід зосереджує увагу на ученні, укріплення свого професійного статусу та забезпеченні своєї родини. Як тільки його кар'єра склалась, він повертається до питань ідентичності, а саме до генеративності [18]. Деякі вчені зосереджували увагу не лише на становленні кар'єри але й пов'язували зрілий вік з певними психологічними характеристиками.

А.А. Болдарев виявив наступні психологічні характерні риси особистості, яка досягла зрілого віку: активне відображення дійсності та здатність добре орієнтуватись у ній; продуктивно працюючий інтелект, який дозволяє на високому рівні об'єктивно фіксувати всі основні зв'язки в цій дійсності, безпристрасно субординувати їх за ступенем важливості. В відтворенні світу, який формується при цих процесах, треба зафіксувати насамперед все суттєве у оточуючій природній та соціальній сфері [7].

Б.Г. Ананьєв період зрілості розподілив на три частини [3]. Перший період – рання зрілість. Характеристика цього періоду згідно з автором включає досягнення вершини біологічного дозрівання організму, оптимізм молодих людей, планування ними свого особистого та професійного майбутнього; досягнення віку громадянської зрілості; зміну соціальних ролей, частіше всього розлуку з батьківським домом.

Другий період – середня зрілість. Цей етап характеризується вступом у доросле життя, вершиною творчих та професійних досягнень і в той самий час у значній кількості дорослих -це «початок кінця», зниження життєвої активності. Період середньої зрілості дозволяє сказати про сорокалітніх людей, як про покоління керівників. У багатьох людей цього віку з'являється потреба передати накопиченні знання та вміння наступному поколінню, і в

той самий час їх можуть переслідувати думки про нереалізовані можливості. Про це також казав Е. Еріксон [26].

Третій період – пізня зрілість. У більшості випадків закінчення професійної кар'єри, підготовка себе до ролі пенсіонера, переживання феномену «спустошеного гнізда» у зв'язку з тим, що діти пішли з батьківського дому, виконання ролі бабусі та дідуся з усіма супроводжуваними ці ролі переживаннями та проблемами, та в той же час це вік коли люди не хочуть визнавати неминучість свого старіння, погіршення своїх фізичних кондицій та зовнішнього вигляду [15].

Зосередимося на періоді середньої зрілості, тривалість якого від 35 до 45 років. Цей період являє собою період своєрідної переоцінки особистісних цілей та рівня домагань та часто супроводжується несподіваним відчуттям та усвідомленням того, що уже прожито півжиття – це криза середини життя. Криза характерна тим, що характеризує розходження між реальними результатами сьогодні і мріями, які можливо перейшли у цілі у періоді молодості. В залежності від того наскільки у людини були реальні мрії, настільки буде вдоволена людина, отримуючи те, що має зараз. Успішне проходження кризи включає у себе переформулювання цілей на більш реальні, осмислення свого місця у житті та визнання найбільшого значення своєї родині та друзям, новому поколінню, як стверджував Е. Еріксон [27].

Таким чином, одним із значущих періодів розвитку людини середнього віку є криза середнього віку. Вона має провідний аспект у розкритті людиною власних цілей.

1.2. Гендерний образ «Я» та особливості гендерного соціуму

Різниця між чоловіком та жінкою проявляється у анатомо-фізіологічному розвитку, поведінкових реакціях та особливостях, фізичних можливостях людей, що стало основною точкою до створення різних сучасних гендерних стереотипів. Враховуючи поняття «гендерний прояв», надамо визначення таких категорій як «гендер», «гендерна роль» та «гендерна ідентичність».

Поняття «гендер» характеризується як соціальна стать індивіда, на відмінну від біологічного розуміння статі як сукупності міфологічних та фізіологічних особливостей. Цей термін увійшов у користування під впливом досліджень з метою підкреслити наявність «жіночого» та «чоловічого», психологічних особливостей жінок та чоловіків [9]. Тож, у соціальному просторі існує два головні рольові репертуари які несуть собою різні поведінкові та психологічні можливості: фемінний та маскулінний.

Гендерна ідентичність - головне поняття нашої роботи. Ідентичність, як прояв особистості несе під собою елемент загальної структури Я-концепції особистості, який включає у себе основні характеристики та може розглядатись як трьох компонентна структура (когнітивна, поведінкова та емоційна), представлена та реалізована на різних рівнях життєвого та смислового простору психіки [22]. Поняття гендерної ідентичності розуміє під собою рольовий репертуар особистості, неповторний, власний, тобто одне з найменувань свого власного гендерного «Я».

Гендерні стереотипи - це стандартизовані уявлення про моделі поведінки і риси характеру, що відповідають поняттям «чоловіче / маскулінне» і «жіноче / фемінне». Маскулінність і фемінінність - це нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок. Стереотипи усвідомлюються і набуваються індивідом в ході соціалізації в тій групі, до якої він належить.

Як відомо основним осередком розуміння чоловічої чи жіночої позиції є вплив культури. У своїй монографії І.В. Головнєва вказує що, до ХХ

століття чоловічі та жіночі види діяльності та особистісні якості різко відрізнялись та залишалися непорушним, так як вплив був зі сторони релігійних догмат або біологічного статевого диморфізму. Тобто функції чоловіків та жінок розглядалися як ієрархічні, і жінці стандартно відводилась залежна роль [11].

Зі зміною соціальної ситуації стали змінюватись і нормативні уявлення про поведінкові та психічні властивості, характерні для чоловіків та жінок. Стать почала досліджуватись не тільки як біологічне поняття, але й соціальне. Таким чином, стать розуміється як комплекс соматичних, репродуктивних, соціокультурних та поведінкових характеристик. І.С Клецина визначає «гендер» як соціальний аспект статті на відмінну від біологічного, тобто різниця між статтю та гендером стає такою, що перше розуміється не як однозначна біологічна даність, але як складний багатомірний соціальний конструкт [15].

Утворився у науці підхід щодо бінарного розділення світу на суто чоловічий та суто жіночий. Це розділення запропонувала Сандра Бем. Вона розробила концепцію розподілу світу на чоловічий та жіночий. Параметри «маскулінності» та поняття «фемінності» розглядалися як незалежні. Під час досліджень виявилось, що дедалі більше з'явилось чоловіків м'яких та емоційних, а жінок – ділових, напористих, агресивних [29].

У роботі І.С. Кона розглядається розподіл жіночого та чоловічого, як необоротні та в цілому прогресивні соціальні зсуви, які викликають зміни у культурних стереотипах маскулінності-фемінності, які стали на сьогоднішній день менш чіткими та актуальними.. На думку дослідника, деяка невизначеність рольових очікувань викликає у людей психологічний дискомфорт та тривогу. Одні кажуть про небезпеку фемінізації чоловіків, інші – про загрозу маскулізації жінок. Тобто це супроводжується зламом традиційної системи полових ролей та відповідної їй культурних стереотипів [17]. Щодо ідеалів маскулінності та фемінності, вони, на думку І.С. Кона, дуже суперечливі. Дослідник звертає увагу на такі аспекти:

1. Традиційні риси почали змішуватися з сучасними.
2. Вони значно повніші, ніж раніше, і включають в себе багатоманітність індивідуальних варіацій.

3. Ідеали відображають не тільки чоловічу, але її жіночу точку зору [17].

Тобто, у період розвитку нашого сучасного світу, вбачаючи зміни, які відбуваються, жінки та чоловіки створюють нові стереотипи. Згідно ідеалу розуміння жіночності у інших часових рамках жінка була ніжна, красива, м'яка, лагідна, але і в той же час пасивна та залежна, даючи можливість чоловікам почувати себе по відношенню до неї сильними та енергійними. Але у самосвідомості жінки з'явилися нові риси: щоб бути з чоловіком на рівних, жінка повинна бути розумною, енергійною, тобто мати такі ж риси, які і чоловіки. Неоднозначний образ чоловіків у ідеальному протиставленні. Раніше чоловік розумівся сильним, сміливим, агресивним, витривалим, енергійним та не особливо чутливим [10].

Формування гендерного «Я» можливо завдяки переживанню себе у цій рольовій позиції, тому доцільно звернутися на цей феномен як способу формування «Я-концепції» взагалі.

1.3 Переживання як спосіб формування «Образу-Я» в структурі самосвідомості особистості

У зарубіжній психології феномен переживання ставав об'єктом дослідження представників різних напрямків. Першим став використовувати слово «переживання», як наукове поняття В. Дільтей, оцінюючи його головним інструментом осягнення внутрішнього світу людини. Характеризуючи переживання, В.Дільтей підкреслював його приналежність до теперішнього часу, навіть якщо мова йде про минулі чи майбутні події,

аналіз переживань людини дозволяє зробити висновок про важливість цієї події, як найбільш значущої, у плані власних відчуттів [6].

У розвитку поглядів заглиблюватися у проблему переживань стали психоаналітики. Психоаналіз розглядав базову категорію несвідомого, але й звертав увагу на феномен переживання. З. Фрейд вказував на те, що ранні дитячі переживання представляють собою підґрунтя для їх формування в майбутньому житті особистості, тому при роботі з пізніми переживаннями дорослого пацієнта можна виявити закономірності пережитого людиною значно раніше. Саме для блокування травматичних переживань дитинства індивід використовує різноманітні механізми психологічного захисту. У психоаналітичному напрямку переживання гендерної ідентичності себе як жінки або чоловіка пов'язують зі статевою ідентифікацією у дитинстві. К. Г. Юнг бачив у переживанні джерело духовного зростання і творчого потенціалу особистості. Згідно з К. Хорні, переживання пов'язане з підпорядкуванням діяльності головному мотиву, впорядкуванням внутрішньому світу [7].

Проблема переживання стосується власного відчуття «Я» та виражається в тому, що людина розуміє свою тотожність, різницю або уявлення про саму себе в теперішньому, минулому та майбутньому у плані, відчувати себе як цілісну особистість. Цілісний розвиток власного «Я» підлягає розгляду особистісного росту, як переживання самореалізації в особистісному плані та психічного здоров'я, як умови подолання життєвих труднощів.

Проблема психологічного зростання як позитивна спрямованість особистості до здоров'я і розвитку є для людини природною і вродженою. Ґрунтуючись на клінічному досвіді, К. Роджерс дійшов висновку, що люди здатні відчувати власну непристосованість і віддавати собі в ній звіт. Тобто людина може усвідомити невідповідність між своєю «Я-концепцією» і актуальними переживаннями. Ця здатність поєднується зі здатністю модифікувати «Я-концепцію» відповідно до реальності. Таким чином,

Роджерс обґрунтував природний рух особистості від конфлікту до його вирішення. [24]

Конфлікт, у свою чергу, породжує переживання власної позиції «Я», дає поштовх до змін, які відбуваються у структурах «Я-концепції». Але з важливо враховувати факт дорослішання та розвитку особистості людини, який може ускладнюється запереченням фактів, що суперечать штучно створеній гарній «Я-концепції». Для того щоб зберегти помилковий образ «Я», дитина продовжує спотворювати власні переживання. Чим більше спотворення, тим більше шансів у майбутньому дорослій людині зробити помилку і зіткнутися з додатковими проблемами, а саме не здатністю їх вирішення та поглиблення у переживання неспішності або перехід до ігнорування як спосіб захисту свого «Я» від впливу негативних переживань [22].

Розкриваючи тему міжособистісного конфлікту, неможливо уникнути вплив переживань на формування самосвідомості та зворотного зв'язку. Кожен приклад невідповідності між «Я» і реальністю посилює дисбаланс особистості, який, в свою чергу, викликає захисні реакції, нездатність людини сприймати новий досвід і створює умови для нових проявів невідповідності [22]. Як відомо, захисні реакції засновані на переживанні людиною конфліктної ситуації. Іноді захисні механізми не спрацьовують. Людина починає усвідомлювати очевидну невідповідність між своєю поведінкою і переконаннями. В результаті може погіршуватися стан переживань до хронічних страхів, тривожності, прагнення піти і навіть психозу [22]. Конфлікт, який переживає особистість, а точніше не здатність його вирішення, має спрямованість на деструктивне породження або деформацію психічно здорового розвитку «Я». Це спотворює власні очікування, цілі, творчій потенціал та розвиток «себе» взагалі. Розвиток міжособистісного конфлікту блокує для людини можливість власної самореалізації.

Ф.Є. Василюк в роботі «Психологія переживання» розглядає сторони переживання, які кваліфікуються у стани, та чітко організовані включення цілеспрямованого процесу відбудування майбутнього чи переживань минулого. У концепції Ф.Є.Василюка продовжується розгляд проблеми категорії самосвідомості з позиції психології переживань. Ці переживання Ф.Є.Василюк пов'язує з «основними потребами» життєдіяльності. До них він відносить гедоністичні – до задоволення потреб зараз і тепер; реалістичні - з відстроченим задоволенням потреб; ціннісні - з упорядкуванням внутрішнього світу; творчі - з самоактуалізацією. Розглядаючи проблему потреб та їх переживання, включення компоненту само актуалізації визначає власний успіх та успішність у життєдіяльності [4].

А.Маслоу вважав, що пікові переживання - це дуже короткі моменти в актуалізації власних потреб. Людина більш цілісна, зібрана, більше знає про себе і про світ під час цих пікових моментів. У таких випадках людина думає, діє і відчуває все більш ясно і точно, сильніше любить і ближче приймає інших, у неї слабшують внутрішні конфлікти і тривога, і їй легше спрямувати енергію на творчість. Деякі люди частіше відчувають пікові переживання, ніж інші. А.Маслоу називає таких людей самоактуалізуючимися [13]

Переживання породжують розвиток себе у власних актуальних відчуттях та станах. Важливість події визначається по самовідчуттю себе позитивно чи негативно, по сприйняттю людиною важливих позитивних чи негативних подій або конфлікту, як вікового стану, так і життєдіяльності взагалі. Сам конфлікт дає можливість індивіду в усвідомленні себе або як успішної людини, або формує у власному уявленні тенденцію на невдачу. Двома векторами цих переживань задається спрямованість на життя особистості та її життєві стратегії.

Висновки до розділу 1

Головною характеристикою зрілого віку є криза середнього віку - розбіжність між мріями і життєвими цілями людини і дійсністю її існування. Вдале досягнення зрілості вимагає значної емоційної і духовної гнучкості. Спадання фізичних сил і привабливості - одна з головних проблем, з якими стикається людина в роки кризи середнього віку, причому жінки сильніше, ніж чоловіки, реагують на фізичне старіння. Загальними для жінок середнього віку є переживання рольових конфліктів, які пов'язані з тим, що їм важко знайти час і для сім'ї, і для роботи.

Образи справжньої жінки чи справжнього чоловіка формуються у культурі. Ідеальний образ являє собою неадекватне відображення навколишньої реальності. Він має лише суб'єктивний характер, але соціальний стереотип підпорядковується культурним та традиційним цінностям, і тим самим породжує конфлікт між уявленнями власного «Я» у рольовій позиції та уявленнями соціуму – стереотипу рольової поведінки.

Усвідомлюючи рольову позицію, індивід зіштовхується з механізмом особистісного переживання. Із набором переживань «Я – образу» у самосвідомості відповідно складається той пласт критично осмислених підструктур, які необхідні для власної самоактуалізації як майбутнього суб'єктивного успіху та включення цих нових ресурсів для вирішення конфліктів.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ОБРАЗУ «Я-ПРОФЕСІЙНЕ» У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Успіх та успішність у структурі життєдіяльності особистості

Сприйняття успіху і успішності у кожної людини індивідуально. Ці уявлення про успішність багато в чому визначають наше професійне майбутнє, становлення нас як особистості, психологічне, емоційне благополуччя. Для сучасної людини успіх має велике значення протягом усього її життя, не залежно від рольового патерну і професійної, міжособистісної сфери [2].

Поняття успіху та успішності розглядається психологами як різні категорії у життєдіяльності людини. Успіх - позитивний результат діяльності суб'єкта по досягненню значущих для нього цілей, що відображають соціальні орієнтири суспільства. Спрямованість на успіх - це усвідомлена і цілеспрямована поведінка, орієнтована на реалізацію суспільних вимог (норм, цінностей, стандартів) і оцінювана виходячи з них [6]. Тим самим можна відстежити, що успіх - це категорія досягнення результату у будь-якій діяльності, яку виконує особистість у процесі свого життєвого циклу.

Професійна діяльність, як одна зі сфер життєдіяльності, займає особливе місце в житті людини. З точки зору А. П. Сейтешева, даний вид діяльності для більшості людей представляє можливість задовольнити всю гаму їх потреб, розкрити свої здібності, затвердити себе як особистість, досягти певного соціального статусу. Для визначення професійного розвитку доцільно звернутися до категорії «кар'єра», яка має велику кількість тлумачень. У тлумачному словнику С.І. Ожегова кар'єра визначається двояко: з одного боку, як рід занять, діяльність; з іншого — «шлях до успіхів, визнаного становища в суспільстві, на службовому терені, а також саме досягнення такого становища» [9]. Л. Г. Почебут і В. А. Чикер розглядають кар'єру як успішне просування в галузі суспільної,

службової, наукової та іншої діяльності, рід занять, професію [16]. Як ми бачимо, дослідники пов'язують професійне становлення та кар'єрний зріст, як більш значущої сфери для переживання себе як успішної людини.

А. К. Маркова встановила, що для досягнення успіху в професійній діяльності важливо, який сенс вкладає суб'єкт, з яких ціннісних орієнтацій, заради чого займається даною справою, які внутрішні ресурси вкладає в свою працю. Але ідея розділу сфер полягає у визначенні успішності себе у різних ціннісних орієнтаціях. Недостатньо бути успішним в одній сфері.

Уявлення про рівень успішності власної діяльності може спонукати людину до вдосконалення професійної майстерності або змусити її змінити місце роботи, воно впливає на її уявлення про цінність власної особистості, багато в чому формуючи самооцінку, рівень домагань, вибір напряму розвитку

Успішність діяльності – характеристика діяльності, що включає продуктивність праці, якість продукції, швидкість, без помилковості трудових дій і тощо. При оцінці успішності діяльності слід враховувати фізіологічні витрати, які необхідні для вирішення професійних завдань. Успішність діяльності тісно пов'язана з інтелектуальною, мотиваційною та емоційно-вольовою сферою особистості, вона залежить також від індивідуальних психофізіологічних якостей.

Ефективність діяльності більш вузьке поняття, що означає відношення досягнутого результату до максимально досяжного або запланованого результату, що визначає результативність виконуваних дій у реальній робочій обстановці з усіма можливими ускладненнями ситуації, включаючи екстремальні умови. Основними характеристиками ефективності є якість та продуктивність [10].

Так, ефективність визначається більшістю дослідників як без помилкове виробниче функціонування, що відображає більшою мірою результативний прояв діяльності суб'єкта праці, рівень його реальних

досягнень. Таким чином, можна зробити висновок, що ефективність діяльності є складовою її успішності.

Інтегральна оцінка успішності професійної діяльності, на думку більшості дослідників, повинна мати зовнішню і внутрішні складові. Клімов Є.А. визначає успішність як характеристику професійної діяльності людини, що включає зовнішню оцінку результату, досягнутого в ході професійної діяльності, і оцінку задоволеності фахівця професійною діяльністю. І далі, «за наявними спостереженнями на практиці часто нехтують внутрішньою оцінкою успішності. А від неї може залежати багато чого, аж до ухвалення людиною рішення про зміну роботи, або зміну професії» [6]. Толочок В.А. вважає, що професійна успішність є інтегральним феноменом, оцінка якого має проводитися:

1. За прямими показниками ефективності (якість і продуктивність, відображені в документах);
2. З урахуванням адміністративних актів, що фіксують дисциплінарні стягнення, просування по службі;
3. За експертною оцінкою успішності діяльності працівника (керівники, колеги, клієнти);
4. За оцінками ефективності, що даються самими суб'єктами праці [8].

Г. Є. Гудім-Левкович розділяє поняття «успіх» на рівні:

- особистісний успіх (ступінь самовдосконалення) - особистісна зрілість, пов'язана з відчуттям суб'єктивного і сімейного благополуччя;
- професійний успіх (досягнення) - ступінь творчого продукту діяльності;
- життєвий успіх - це або успішне досягнення одного з цих двох факторів, або оптимальне поєднання їх [17].

Тобто, звертаючи увагу на рівні, можна сказати про два вектори спрямованості успіху. Це дає змогу компенсуванню один одного або, в ідеалі, гармонійно поєднати їх одночасно.

На думку Е.Фромма, у прагненні до здійснення успіху визначаються два напрямки розвитку в залежності від кінцевої мети - «мати» або «бути». Один напрямок - це успіх, пов'язаний з вимогами сучасного споживчого суспільства - мати якомога більше. Другий напрямок - бути, як самоздійснена людини, значить віддавати або жертвувати собою. Шлях до успіху в житті в даному підході полягає в прагненні людини знайти саму себе, реалізувати ті потреби, які виникають в результаті розпаду колишніх, спочатку цілісних зв'язків [22].

Розкриття поняття успіху включає в себе компоненту стосовно результату здійсненої діяльності та поставленої мети. Але важливо зауважити і звернути увагу на поняття успішність. На думку Ключникова С. Ю., успішний — означає, той що встигає, тобто робить щось вчасно, вміє узгоджувати свої плани і устремління з реальними координатами життєвого часу. Успішна людина - це людина, що ставить перед собою перспективні цілі і вміє грамотно їх досягати: своєчасно, з мінімальними витратами енергії, в гармонії з життям і обставинами. Якщо людина домагається своїх цілей з величезними труднощами, його можна назвати успішним, але з певними застереженнями і поправками. Успішна соціальна роль повинна відповідати внутрішньому людському потенціалу, вибору і прагненням конкретної особистості, тільки тоді можливе досягнення гармонії і щастя [11]

У вітчизняній психології також можна знайти ряд робіт, що розкривають поняття «успішності». У діяльнісному підході розглядається поняття «успішність» як найважливіша характеристика будь-якої діяльності. Розробляючи критерії оцінки успішності професійної діяльності, О.М. Родіна зазначає, що успішність діяльності є оціночною категорією, зміст якої залежить від суб'єкта, що дає оцінку цієї діяльності [3]. З точки зору С. Л. Рубінштейна, ймовірність досягнень людини визначається її внутрішніми резервами, які призводять її до успіху лише в тому випадку, якщо вони активно реалізуються в процесі життєдіяльності [4].

Успішність розглядається, як одна з базових потреб суб'єкта, стимул для вчинків індивіда; мотив поведінки, мета; виступає в якості оцінки і самооцінки ефективності життя і діяльності. Характеристика поняття успішність змістовно багатогранна. Вона включає зовнішню сторону-соціально-економічний аспект успішності; стереотипний образ успішної людини, внутрішні ресурси і зовнішні умови досягнення успішності; результат діяльності; соціалізація індивіда, джерело задоволеності процесом життя, включення у професійну діяльність, стан душевного благополуччя та інше. Успішність розуміється як активність (ресурс) або результат (суспільне становище, матеріальна забезпеченість) досягнень; як емоційний стан суб'єкта; сенс, індивідуальна система цінностей, суб'єктивна оцінка результатів активності [7].

Концентрація людини на цілях і завданнях, зусиллях досягнення цілей призводить до об'єктивного успіху, за яким слідує суб'єктивний успіх. Це веде до трансформації особистості і «Я-образу», зростання впевненості в собі, постановці нових цілей і докладанню великих зусиль, обліку і дбайливому ставленню до своїх ресурсних можливостей [10].

На думку О.М. Родиної, загальна оцінка успішності професійної діяльності повинна включати як зовнішній критерій, так і внутрішній. Зовнішня оцінка професійної успішності має спиратися на три характеристики професійної діяльності:

1. Результативність діяльності.
2. Ефективність взаємодії працівника з колегами по роботі.
3. Ініціативність у професійній діяльності [7].

До найбільш суттєвих характеристик оцінки професійної діяльності належить результативність, яка може бути виражена кількістю якісно вироблених одиниць продукції. Разом з тим, у ситуації реальної трудової діяльності часто буває важко оцінити не тільки якість, але навіть власну продуктивність праці окремого працівника, оскільки для багатьох видів професійної діяльності об'єктивні показники для неї оцінки відсутні або

замасковані у зв'язку з особливостями організаційної структури виробництва [7]. Результативність як важливий показник успішності діяльності, як зазначає О. М. Родина, «залежить від особливостей трудової мотивації, когнітивних та моторних властивостей суб'єкта, його знань та умінь, функціонального стану, психофізіологічних резервів організму та інших психологічних характеристик»[7].

Поряд з результативністю важливим фактором, на підставі якого формується зовнішня оцінка професійної успішності, є ефективність взаємодії із колегами по роботі. Оскільки людина є частиною суспільства, праця її завжди пов'язана з міжособистісними контактами. Ця характеристика ще меншою мірою, ніж результативність може бути об'єктивно виміряна, і в оцінці її ще більше значення мають суб'єктивні особливості оцінюючих осіб та особливості їх ділових та неформальних взаємин з оцінюваними професіоналами [7, 9].

Третім важливим чинником, за спостереженнями О.М. Родиної, що формує зовнішню оцінку, є ініціативність у трудовій діяльності. Так само як і ефективність взаємодії з іншими людьми, ініціативність важко виміряти. Оцінка ініціативності найбільше залежить від суб'єктивних особливостей оцінювачів. Для кожного виду праці існують очікування, вимоги того чи іншого заходу ініціативності працівника. Для оцінки трудової діяльності як посиленої, важливо не ініціативність сама по собі, а міра її збігу з очікуваннями оточуючих [7, 9].

Отже, зовнішнім критерієм успішності трудової діяльності є оцінка, що дається професіоналу його керівниками, колегами, підлеглими, членами його сім'ї та іншими значущими для нього людьми.

Таким чином, зовнішня оцінка будується на оцінюванні подій, фіксованих сторонніми спостерігачами і відображеними в різних документи. Зовнішня оцінка не є абсолютно об'єктивним показником, часто важко довести її справедливості чи помилковості, проте вона є зовнішнім

фактором по відношенню до суб'єкта праці, що цікавить, і є основою для серйозних рішень, що стосуються професійної кар'єри людей.

Кожна людина здійснює у своїй роботі та успішні та неуспішні дії. Співвідношення тих і інших є основою загального враження про успішність конкретного працівника.

В оцінці успішності трудової діяльності крім зовнішньої оцінки чималу роль відіграє внутрішня оцінка успішності професіоналом своєї діяльності. Внутрішня оцінка успішності трудової діяльності, з погляду О.М. Родиної, виникає в результаті співвіднесення наступних характеристик: винагорода за працю, уявлення особи про результативність своєї праці, уявлення про особливості своєї взаємодії з колегами, уявлення про ініціативність, облік мотиваційно-оцінних структур, оцінка витрат на досягнення результатів праці [7, 19].

Якщо зовнішня оцінка успішності праці спирається головним чином на результативність діяльності професіонала, то для його внутрішньої оцінки не менш важливо, ціною яких витрат досягається цей результат. Сюди відносять витрати на освоєння професії, витрати часу, що витрачається безпосередньо на роботу і на поїздки до місця роботи, незручності, пов'язані з розташуванням місця роботи; труднощі ув'язування службових обов'язків із потребами сім'ї, а також психофізіологічні витрати на реалізацію трудової діяльності, тощо.

Враховуючи погляди дослідників, можна визначити, що успіх та успішність розглядаються як поняття, пов'язані між собою. У понятті успіху – головним є результат досягнення поставленої цілі через оцінку успішності зробленої роботи особистістю. Можна зауважити, що успішність накладає на себе компонент розрахунку власних стимулів, індивідуальних особливостей, емоційний стан у результаті досягнення цілі.

2.2. Переживання професійного успіху у структурі «Я-Образу» жінок середнього віку

Уявлення про успіх, крім усього іншого, схильні до трансформації в сучасній суспільній свідомості. Гендерні дослідження різних аспектів чоловічої та жіночої самореалізації, гендерних образів відображають досить сильні зміни суспільних уявлень про критерії та образи «чоловічої» та «жіночої» успішності та успіху. Однак залишається недослідженим, як зазначені зміни відбиваються на суб'єктивному рівні, у змісті Я-концепції, і як особистість адаптується до подібних змін, використовуючи механізми суб'єктності в побудові образу «успішної особистості», як орієнтиру саморозвитку і самооцінки.

Д. Мак-Клелланд виділяє два види мотиву досягнення: прагнення до успіху і прагнення уникнути невдачі. Люди, мотивовані на успіх, вважають за краще розважливий ризик. Дуже легкі завдання не приносять їм задоволення і переживання успіху. Але при цьому не ставляться і дуже важкі завдання, тому що занадто велика ймовірність невдачі

Для мотивованих на невдачу вибір легких завдань гарантує успіх (тобто дозволяє уникнути невдачі), а невдача при вирішенні дуже важких завдань не сприймається як особистий неуспіх і пояснюється високою складністю самого завдання [12]. Важкі життєві ситуації призводять до виникнення негативних переживань, особливо це стосується жінок. Ці переживання тягнуть за собою порушення в діяльності і взаєминах, які змушують особистість адаптуватися до нових умов і долати виниклі труднощі, спираючись на свій життєвий досвід, особистісні особливості і використовуючи різні стратегії оволодіння стресом. Найчастіше вибір і формування успіху залежить від всіх сфер жінки, та особливо професійної.

Аналіз робіт різних авторів з дослідження гендерної успішності дозволяє нам виділити одиницею аналізу професійну сферу в структурі особистості жінок, що представляє, на нашу думку, систему установок, ціннісних орієнтацій, пов'язаних з уявленнями про образ «Я-суб'єкт

професійної діяльності». Змістом професійної сфери як частини особистісної сфери ми вважаємо цінність професійного успіху, цінність і ціннісне ставлення до образу «Я-професіонал», а також ціннісне ставлення до поняття «робота» як виконання службово-виробничих обов'язків [3]. Різне ставлення до цінності досягнення успіху, розуміння успішності, лежить також в основі розподілу культур на «фемінні» і «маскулінні», в залежності від змісту мотивації до успіху, щодо успішної особистості, наявності гендерних особливостей в нормативних уявленнях про успіх у житті.

Суб'єктивний образ «успішної особистості», що вивчається в нашому дослідженні, згідно з позиціями А. А. Налчаджяна [15], являє собою стійку підструктуру образу «ідеального Я», включаючи когнітивний компонент (усвідомлювані і декларовані уявлення про типові особливості успішної людини), і емоційно-оцінний компонент (ставлення до образу успішної особистості, не завжди усвідомлені асоціації з ним, як позитивного, так і, можливо, негативного характеру).

У жінок особистісний успіх виражається в досягнутому рівні особистісної зрілості, пов'язаному з відчуттям суб'єктивного і сімейного благополуччя. Успіх професійний відбивається в ступені творчої своєрідності кінцевого результату або продукту діяльності. Нарешті, життєвий успіх жінок може бути досягнутий як за рахунок одного з цих двох факторів (і в цьому випадку він неминуче будується на основі гіперкомпенсації), так і за рахунок найбільш оптимального поєднання особистісного і професійного компонентів [13].

Внутрішня оцінка успішності пов'язана також із проблемою того, наскільки винагорода за працю відповідає уявленням людини про якість її діяльності, служить задоволенню потреб, відповідає рівню домагань, самооцінці та іншим мотиваційно-оцінним структурам. Як підкреслює А.Є. Клімов, поряд із зовнішньою винагородою людина оцінює внутрішню винагороду. Внутрішня винагорода може полягати в безпосередньому

задоволенні пізнавальної потреби, потреби в самовдосконаленні, потреби приносити користь суспільству, естетичної потреби та ін [6].

Таким чином, узагальнюючи думку різних авторів про професійну успішність можна дати таке визначення: професійна успішність – властивість метасистеми «людина-професія», що характеризує суб'єкта праці, яка відображає його відповідність вимогам професії, задоволеність працею, прагнення до подальшого для професійної самореалізації в цій сфері. На професійну успішність впливають зовнішні (умови праці, особливості предмета праці та ін) та внутрішні (психологічні характеристики) фактори. При визначенні професійної успішності важливо враховувати всю сукупність діагностичних критеріїв, що дозволяють зробити вірний висновок у кожному конкретному випадку. Питанням залишаються умови для переживання успіху жінок, у сферах життя та власних станах. Наскільки жінки готові долати невдачі у побудові успішної життєдіяльності і наскільки місце роботи визначає можливості досягнення професійного успіху.

Висновки до розділу 2

Успіх - поняття багатозначне, яке по-різному представлено в свідомості людей. Значущість уявлень про успіх полягає в тому, що вони виступають в якості орієнтира в постановці життєвих цілей і оцінці успішності реалізації своєї життєвої стратегії. Крім того, установка на успіх, почуття задоволеності від досягнення поставленої мети, надбання престижу і статусу безпосередньо впливають на психологічний стан людини, сприяють професійній самореалізації, є стимулами для вдосконалення особистості. Важливо що вченими було визначено, що для досягнення успіху людина має поведінкові патерни та стратегії.

Успішність особистості складається з спрямованості в майбутнє, розуміння того, що благополуччя, успіх в житті і діяльності залежить від можливостей швидкої адаптації, активної участі у цілісний процес життєдіяльності. Вона визначається наявністю високої самооцінки, впевненості в собі, почуттям особистого контролю, низькою соціальною тривожністю.

Жінки більш тендітні та емоційні, безперечно кожна жінка має багато сфер реалізації, які впливають на тенденцію успіху їх власного життя. Але особливу ланку у часі, просторі і усьому житті займає саме професійна сфера. Та в умовах нових життєвих форм багато з жінок отримують різні маскулінні професії, які в свою чергу налаштовують їх на саморозвиток або пригнічують у них бажання до самореалізації.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕЖИВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ ЖІНКАМИ СЕРЕДНЬОГО ДОРΟΣЛОГО ВІКУ

3.1 Планування та обґрунтування методів дослідження

В нашому дослідженні ми формуємо припущення, що переживання професійної успішності має вплив на образ «Я-жінка» у жінок середнього віку. Для перевірки висунутої гіпотези були обрані такі методики: тест «Задоволеність особистості власною працею» (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов), опитування «Мотивація успіху та страх невдач» (А.А.Реан), опитування «Способи совладаючої поведінки» (Р.Лазарус, С.Фолкман), шкала суб'єктивного благополуччя (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов). Надамо характеристику вищезазначених методик дослідження.

«Задоволеність особистості власною працею» (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов) [<http://thegrumbler.weebly.com>]. Інтегративним показником, що відображає благополуччя / неблагополуччя особистості в трудовому колективі, є задоволеність працею, яка містить оцінки інтересу до виконуваних робіт, задоволеності взаємовідносинами зі співробітниками і керівництвом, рівень домагань у професійній діяльності, задоволеність умовами, організацією праці та ін. Дана методика дозволяє оцінити не тільки загальну задоволеність своєю працею, а й оцінити її складові.

Опитування «Мотивація успіху та страх невдач» (А.А. Реан) [<http://psylazer.ru/>]. Поштовхом до активності в будь-якій діяльності можуть в рівній мірі стати і бажання досягти успіху, і страх перед невдачею. Це контури двох важливих типів мотивації — мотивації успіху і мотивації боязні невдачі. Мотивація успіху, безсумнівно, носить позитивний характер. При такій мотивації дії людини спрямовані на те, щоб досягти конструктивних, позитивних результатів. Особистісна активність тут залежить

від потреби в досягненні успіху. А ось мотивація боязні невдачі менш продуктивна. При даному типі мотивації людина прагне, перш за все, уникнути осуду, покарання. Очікування неприємних наслідків визначає її діяльність. Ще нічого не зробивши, людина вже боїться можливого провалу і думає, як його уникнути, а не як домогтися успіху.

Опитування «Способи совладаючої поведінки» (Р. Лазарус, С. Фолкман) [<http://www.b17.ru/blog.koping>]. Завдання владнання з негативними життєвими обставинами полягає в тому, щоб або подолати труднощі, або зменшити їх негативні наслідки, або уникнути цих труднощів, або витерпіти їх. Можна визначити совладаючу поведінку як цілеспрямовану соціальну поведінку, що дозволяє впоратися з важкою життєвою ситуацією (або стресом) способами. Ефективність тієї чи іншої стратегії залежить від особливостей актуальної ситуації та наявних особистісних ресурсів, тому говорити про адаптивність / дезадаптивність окремих копінг-стратегій некоректно. Стратегії, ефективні в одній ситуації, можуть бути неефективними і навіть приносити шкоду – в іншій. Разом з тим виділяють ряд психосоціальних факторів, що сприяють адаптації до стресових ситуацій відносно незалежно від характеристик цих ситуацій. До них відносять комплекс адаптивних індивідуально-типологічних (переважно когнітивно-стильових) особливостей (наприклад, копінг-компетентність, оптимізм, самоповага, інтернальний локус контролю, життєстійкість і т.п.), а також властивості соціальної мережі і адекватність соціальної підтримки.

Шкала суб'єктивного благополуччя (Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов) [<https://stud.com.ua/17598/>]. Шкала являє собою скринінговий психодіагностичний інструмент для вимірювання емоційного компонента суб'єктивного благополуччя (СБ) або емоційного комфорту (ЕК). Визначення суб'єктивного благополуччя включає три критеріальних ознаки. Благополуччя визначається за зовнішніми критеріями, таким як добродія, «правильна» життя. Такі визначення отримали назву нормативних. Відповідно до них людина відчуває благополуччя, якщо він володіє деякими

соціально бажаними якостями; благополуччя є система цінностей, прийнята в даній культурі. Визначення суб'єктивного благополуччя зводиться до поняття задоволеності життям і зв'язується зі стандартами респондента щодо того, що є хорошим життям. Третє значення поняття суб'єктивного благополуччя тісно пов'язане з буденним розумінням щастя як переваги позитивних емоцій над негативними. Це визначення підкреслює приємні емоційні переживання, які або об'єктивно переважають в житті людини, або людина суб'єктивно схильний до них.

3.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження

У дослідженні взяли участь 24 жінки віком від 35-45 років (14 жінок— працівниці металургійного заводу (ЕГ-1) та 10 жінок - вчителів у загальноосвітніх школах (ЕГ-2)). Дослідження проводилося в режимі онлайн.

На першій стадії було проведено тестування «Задоволеність особистості власною працею» (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов) з метою виявлення рівню інтересу до виконуваної роботи, задоволеності взаємовідносинами з колегами, керівництвом, рівня домагань у професійній діяльності. У опитуванні було запропоновано відповісти на 18 тверджень з трьома варіантами відповіді. Результати надано у таблиці (див.табл.3.2.1.).

Таблиця 3.2.1.

Середнє значення задоволеності жінками власною працею за шкалами

	ЕГ-1	ЕГ-2
Інтерес до роботи	4	3,8
Задоволеність досягненнями в роботі	3	3
Задоволеність	4	4,1

взаєминами з колегами

Задоволеність

взаєминами з 3 3,9

керівництвом

Рівень домагань у 2 2,5
професійній діяльності

Перевага заробітку за 2 2,2
виконану роботу

Задоволеність умовами 2 2,9
праці

Професійна 0 0,8
відповідальність

Середнє значення задоволеності жінками працею в діаграмі (Див. Рис. 3.2.1)

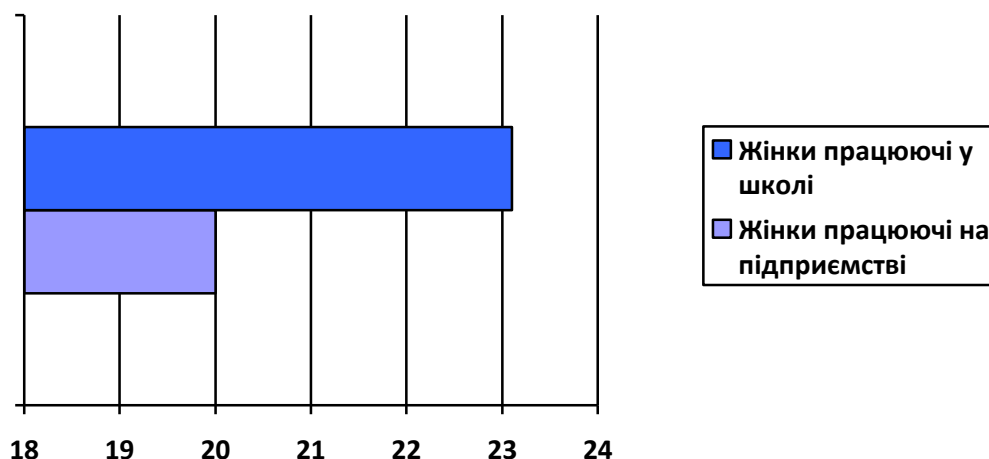

Рис.3.2.1 Загальна вдоволеність жінками власною працею.

З діаграми ми бачимо, що жінки, які працюють у загальноосвітніх закладах демонструють вищий коефіцієнт задоволеності (23,1бал). Жінки, які працюють на підприємстві, мають показники меншої задоволеності, але вони не мають суттєвої різниці (20 балів). Тож, робимо висновок, що жінки обох груп мають інтерес до власної праці та задоволенні знаходженням у власному колективі.

Важливо зауважити, що найнижчі показники ми спостерігаємо за шкалою професійної відповідальності, які констатують відношення до

власної професійної діяльності: ЕГ 1 -0 балів та ЕГ 2 - 0,8 балів. Шкала відповідальності інформує про суб'єктивне положення у структурі розуміння жінками потреби у власній відповідальності, цінності робочої діяльності взагалі. Найвищі показники — за категорією “Задоволеність взаєминами з колегами”.

Другий етап - опитування «Мотивація успіху та страх невдач» (А.А. Реан). Метою було визначення спрямованості жінок на вектор успіху власної професійної діяльності. Результати у відсотковому співвідношенні надано на діаграмах 3.2.2 та 3.2.3.

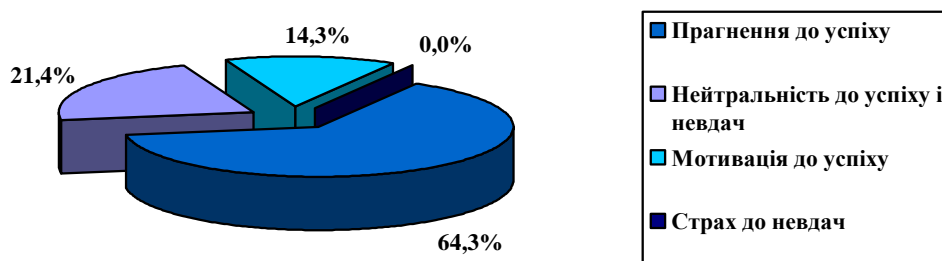

Рис.3.2.2. Відсоткове співвідношення прагнення до успіху і страху невдач жінок (ЕГ-1)

Аналізуючи данні ЕГ 1 можна констатувати, що найбільше відсоткове число жінок визначають власну діяльність з позиції прагнення до успіху, виділяючи найбільший показник 64,4% з усіх. Страху до невдач виявлено у дослідженні не було, показник шкали 0%.

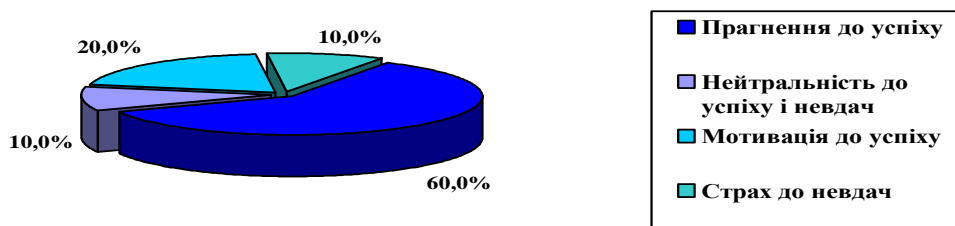

Рис.3.2.2. Відсоткове співвідношення прагнення до успіху і страх невдач жінок (ЕГ-2)

За результатами можна зробити висновок, що представниці ЕГ 2 мають такий же високий відсоток з категорії “прагнення до успіху” (60%), але у респондентів цієї групи було визначено і страх до невдачі (10%), чого не спостерігалось у представниць попередньої групи. Страх до невдачі найбільше бентежить жінок-педагогів. За результатами тестування вони отримали 10%. Переважна більшість жінок в обох групах має тенденцію до успіху (ЕГ 1 – 14,3%, ЕГ 2 – 20%).

Наступний крок полягає у виявленні у жінок їх стратегій поведінки за допомогою опитуваника «Способи совладаючої поведінки» (Р. Лазарус, С. Фолкман). Результати у відсотковому співвідношенні надані у таблиці 3.2.2.

Таблиця 3.2.2.

Використання копінг - стратегій жінками у вирішенні складних життєвих ситуацій

	ЕГ 1	ЕГ 2
Конфронтаційний копінг	44%	51%
Дистанціювання	56%	53,3%
Самоконтроль	66,6%	63,7%
Пошук соціальної підтримки	58,1%	73,3%
Прийняття відповідальності	57,1%	71,6%
Втеча-уникнення	42,2%	46,6%
Планування та вирішення	75%	75,9%

проблем

Позитивна переоцінка

72,7%

72,8%

Найвищі показники представниці обох груп мають за субшкалою «Планування та вирішення проблем» (ЕГ 1 - 75%) та (ЕГ 2 - 75,9%). Тобто, переважна більшість жінок справляються з проблемою за рахунок цілеспрямованого аналізу ситуації і можливих варіантів поведінки, вироблення стратегії вирішення проблеми, планування власних дій з урахуванням об'єктивних умов, минулого досвіду і наявних ресурсів.

Однакові великі показники також отримані за субшкалою «Позитивної переоцінки» (по 72% у обох групах), що характеризується подоланням негативних переживань у зв'язку з проблемою за рахунок її позитивного переосмислення, розгляду її як стимулу для особистісного зростання. Характерна орієнтованість на філософське осмислення проблемної ситуації, включення її в більш широкий контекст роботи особистості над саморозвитком. У жінок з ЕГ 2 характерно виражена також шкала «Прийняття відповідальності» (71%), що характеризується як визнання суб'єктом своєї ролі у виникненні проблеми і прийняття відповідальності за її рішення, в ряді випадків з виразним компонентом самокритики і самозвинувачення. Виразність даної стратегії в поведінці може призводити до невиправданої самокритики і самобичування, переживання почуття провини і хронічної незадоволеності собою.

Результати за методикою «Шкала суб'єктивного благополуччя» (Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов) надали можливість виявити суб'єктивні особливості переживання жінками благополуччя. Респондентам було запропоновано відповісти на 17 питань, зміст яких пов'язаний з емоційним станом, соціальним становищем і деякими фізичними симптомами. Ґрунтуючись на відповідях обох груп жінок, було виявлено

середнє значення по шести шкалах, визначених внизу діаграми відповідно наступному цифровому порядку (див. рис.3.2.3.):

1. Напруженість і чутливість
2. Психоемоційна симптоматика
3. Зміни настрою
4. Значущість соціального оточення
5. Самооцінка здоров'я
6. Задоволеність повсякденної діяльності

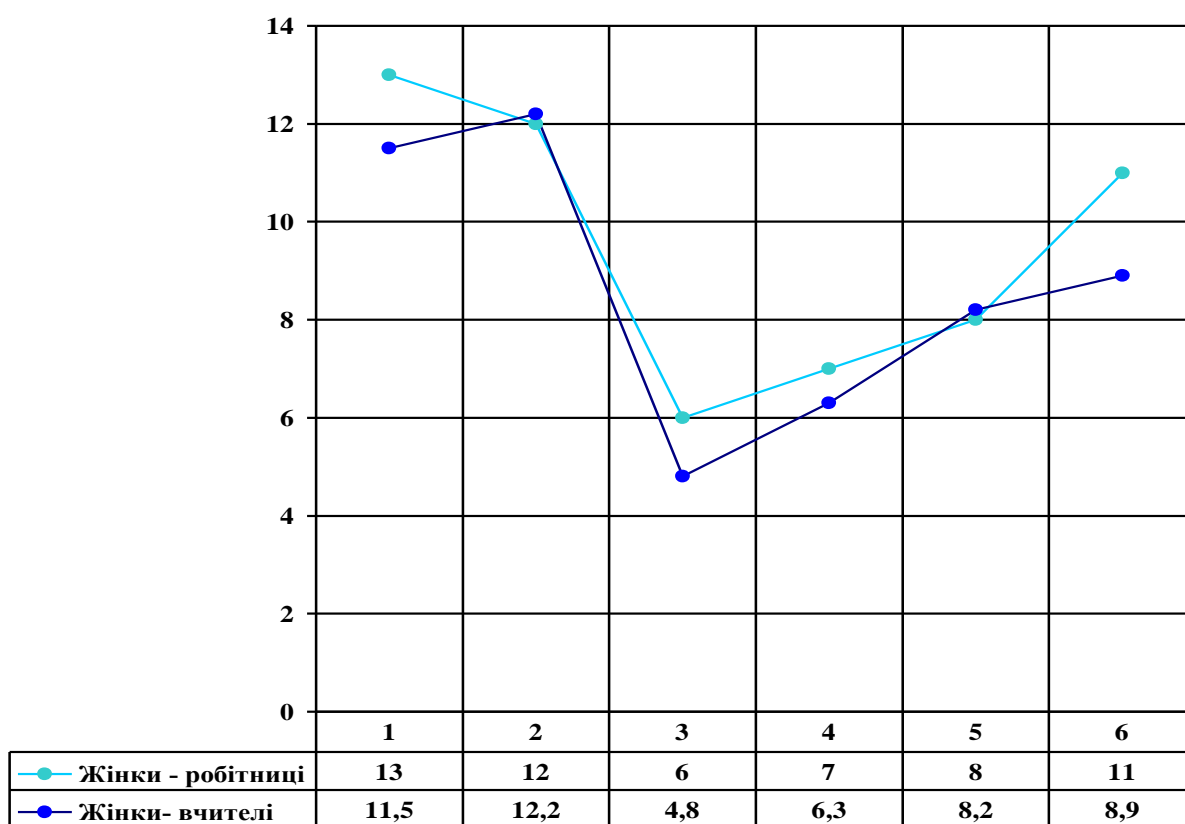

Рис. 3.2.3. Порівняльна діаграма значень обох груп жінок за шкалам суб'єктивного благополуччя

За результатом можемо зазначити, що суттєвих відмінностей між ЕГ1 та ЕГ2 визначено не було. Різні показники ми отримали за шкалами напруженості: жінки з ЕГ 1 проявляють вищій бал напруженості та чутливості (13 балів), ніж жінки з ЕГ 2 (11,5 балів). Але при напрузі ЕГ 1 – задоволені власною діяльністю (11балів) на відміну від ЕГ 2, які отримали (8,9 балів). Також зауважимо розбіжність у шкалі зміни настрою. Стосовно

ЕГ 1 відмічено високий бал зі зміни настрою (6 балів), жінки з ЕГ 2 мають дещо нижчий показник (4,8 бали). В обох групах самооцінка здоров'я визначається приблизно на одному рівні (8 та 8,2 бали).

Отже, враховуючи отримані нами результати, зазначимо, що жінки, які працюють на підприємстві та жінки, які працюють у закладах освіти однаково переживають тенденцію до успіху, вони задоволені власною діяльністю, при вирішенні складних ситуацій обидві групи обирають стратегію конструктивного та обдуманого спланованого рішення, їх самовідчуття емоційно стабільні. Тож, наше припущення, що переживання професійної успішності має вплив на образ «Я-жінка» у жінок середнього віку не підтвердилося і ці категорії виявилися не взаємопов'язаними.

Висновки до розділу 3

Для перевірки висунутої гіпотези дослідження були обрані наступні методики: тест «Задоволеність особистості власною працею» (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов), опитування «Мотивація успіху та страх невдач» (А.А.Реан), опитування «Способи совладаючої поведінки» (Р.Лазарус, С.Фолкман), шкала суб'єктивного благополуччя (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов). У дослідженні взяли участь 24 жінки віком від 35-45 років (14 жінок— працівниці металургійного заводу (ЕГ-1) та 10 жінок - вчителів у загальноосвітніх школах (ЕГ-2)).

Отже, враховуючи отримані нами результати, зазначимо, що жінки, які працюють на підприємстві та жінки, які працюють у закладах освіти однаково переживають тенденцію до успіху, вони задоволені власною діяльністю, при вирішенні складних ситуацій обидві групи обирають стратегію конструктивного та обдуманого спланованого рішення, їх самовідчуття емоційно стабільні. За результатами дослідження виявилось,

що переживання професійної успішності не пов'язано з формуванням образу "Я-жінка" у середньому дорослому віці.

ВИСНОВКИ

Головною характеристикою зрілого віку є криза середнього віку - розбіжність між мріями і життєвими цілями людини і дійсністю її існування. Вдале досягнення зрілості вимагає значної емоційної і духовної гнучкості. Спадання фізичних сил і привабливості - одна з головних проблем, з якими стикається людина в роки кризи середнього віку, причому жінки сильніше, ніж чоловіки, реагують на фізичне старіння. Загальними для жінок середнього віку є переживання рольових конфліктів, які пов'язані з тим, що їм важко знайти час і для сім'ї, і для роботи.

Образи справжньої жінки чи справжнього чоловіка формулюються у культурі. Ідеальний образ являє собою неадекватне відображення навколишньої реальності. Він має лише суб'єктивний характер, але як соціальний стереотип, він підпорядковується культурним та традиційним цінностям, і тим самим породжує конфлікт між уявленнями власного «Я» у рольовій позиції та уявленнями соціуму – стереотипу рольової поведінки.

Усвідомлюючи рольову позицію, індивід зіштовхується з механізмом особистісного переживання. Із набору переживань «Я – образу» у самосвідомості відповідно складається той пласт критично осмислених підструктур, які необхідні для власної самоактуалізації та майбутнього суб'єктивного успіху.

Успіх - поняття багатозначне, яке по-різному представлено в свідомості людей. Значущість уявлень про успіх полягає в тому, що вони виступають в якості орієнтира в постановці життєвих цілей і оцінці успішності реалізації своєї життєвої стратегії. Крім того, установка на успіх, почуття задоволеності від досягнення поставленої мети, надбання престижу і статусу безпосередньо

впливають на психологічний стан людини, сприяють професійній самореалізації та є стимулами для вдосконалення особистості. Для досягнення успіху людина використовує певні поведінкові патерни та стратегії.

Успішність особистості складається з спрямованості в майбутнє, розуміння того, що благополуччя, успіх в житті і діяльності залежить від можливостей швидкої адаптації, активної участі у цілісний процес життєдіяльності. Вона визначається наявністю високої самооцінки, впевненості в собі, почуттям особистого контролю, низькою соціальною тривожністю.

Жінки більш тендітні та емоційні, безперечно кожна жінка має багато сфер реалізації, які впливають на тенденцію успіху їх власного життя. Але особливу ланку у часі, просторі і усьому житті займає саме професійна сфера. Та в умовах нових життєвих форм багато з жінок отримують різні маскулітні професії, які в свою чергу налаштовують їх на саморозвиток або пригнічують у них бажання до самореалізації.

Якщо зовнішня оцінка успішності праці спирається головним чином на результативність діяльності професіонала, то для його внутрішньої оцінки не менш важливо, ціною яких витрат досягається цей результат. У жінок особистісний успіх виражається в досягнутому рівні особистісної зрілості, пов'язаному з відчуттям суб'єктивного і сімейного благополуччя. Успіх професійний відбивається в ступені творчої своєрідності кінцевого результату або продукту діяльності. Нарешті, життєвий успіх жінок може бути досягнутий як за рахунок одного з цих двох факторів (і в цьому випадку він неминуче будується на основі гіперкомпенсації), так і за рахунок найбільш оптимального поєднання особистісного і професійного компонентів.

Для перевірки висунутої гіпотези дослідження були обрані наступні методики: тест «Задоволеність особистості власною працею» (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов), опитування «Мотивація успіху та страх невдач»

(А.А.Реан), опитування «Способи совладаючої поведінки» (Р.Лазарус, С.Фолкман), шкала суб'єктивного благополуччя (Н.П.Фетіскін, В.В.Козлов, Г.М.Мануйлов). У дослідженні взяли участь 24 жінки віком від 35-45 років (14 жінок— працівниці металургійного заводу (ЕГ-1) та 10 жінок - вчителів у загальноосвітніх школах (ЕГ-2)).

Отже, враховуючи отримані нами результати, зазначимо, що жінки, які працюють на підприємстві та жінки, які працюють у закладах освіти однаково переживають тенденцію до успіху, вони задоволені власною діяльністю, при вирішенні складних ситуацій обидві групи обирають стратегію конструктивного та обдуманого спланованого рішення, їх самовідчуття емоційно стабільні. Тож, наше припущення, що переживання професійної успішності має вплив на образ «Я-жінка» у жінок середнього віку не підтвердилося і ці категорії виявилися не взаємопов'язаними. За результатами дослідження виявилось, що переживання професійної успішності не пов'язано з формуванням образу «Я-жінка» у середньому дорослому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова А. Професійний успіх як основа самореалізації особистості. Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки № 1 (17), квітень 2017
2. Варій М. Й. Психологія особистості: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ: Центр учб. літ., 2008. 591 с
3. Вереїна Л.В. Досвід формування позитивної емоційної орієнтації Я-образу / Л.В. Вереїна // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2002. - Т. IV – ч. 3. – С. 34-38.
4. Гендерні стереотипи в сучасному суспільстві. Електроний ресурс. (Назва з екрану). Режим доступу:[Гендерні стереотипи: що це таке в сучасному суспільстві — приклади про дівчат, жінок і чоловіків \(mozilla-team.org.ua\)](#)
5. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості. Електроний ресурс. (Назва з екрану). Режим доступу:[Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості – Освіта.UA \(osvita.ua\)](#)
6. Гендерна роль – це... Гендерні ролі чоловіка та жінки. Електроний ресурс. (Назва з екрану). Режим доступу:[Гендер, стать та гендерна ідентичність — що це і як пов'язано \(alexus.com.ua\)](#)
7. Головнєва І.В. Жіноча самореалізація: гендерно-рольовий аспект: научное издание. Вісн. Харк. держ. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Сер. Психологія, 2001. 37-43 с.
8. Грись А.М. Особливості функціонування «Образу Я» в результаті переживання психологічної травми. Електроний ресурс. (Назва з екрану). Режим доступу:[19596323.pdf \(core.ac.uk\)](#)
9. Гуменюк О. Психологія Я-концепції./ О.Гуменюк. – Т. : Економічна думка, 2002 – 186 с.

- 10.Іванова Т.П. Я-концепція як складова професійної свідомості психологів / Т.П. Іванова // Соціальна психологія. – № 9, 2007. – С. 36 – 39.
- 11.Життєва компетентність особистості : науковометодичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. — К. : Богдана, 2003. — 520 с.
- 12.Журавльова Л.П. Емпатія в системі особистісних чинників успішної управлінської діяльності. Електроний ресурс. (Назва з екрану). Режим доступу: 78394348.pdf (core.ac.uk)
- 13.Журавльова Л.П., Данковцева Є.В. Особистісні чинники успішної професійної діяльності // Наука і освіта. – 2006. – № 5 – 6. – С. 32 – 34.
- 14.Максименко С. Д. Психологія особистості : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. — К. : ТОВ КММ, 2007. — 296 с
- 15.Малес Л. В. Біологічні, психологічні та соціокультурні чинники гендеру. Основи теорії гендеру: навч. посіб. Київ: К.І.С., 2004. С. 109–31.
- 16.Мищишин М.М. Використання психічних образів для вимірювання сили мотиву / М.М. Мищишин // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : зб. наук. праць. – К. : Гнозис, 2013. – Вип. 29. – С. 236-243.
- 17.Моргун В.Ф. Моністична концепція багатовимірного розвитку особистості. /Володимир Федорович Моргун. – //Психолог. – № 20 (68), 2003. – 32 с.
- 18.Оніщенко Н., Береза С., Макаренко Л. Гендерні дослідження в сучасному суспільстві: проблеми, реалії, перспективи. Віче. 2009. № 17. С. 25–8
- 19.Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога / В.Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота. –1998. – №4. – С. 4 – 7.
- 20.Професійна мобільність майбутніх фахівців: навчально-методичний посібник. – Одеса : СМІЛ, 2004. – 120 с.

21. Пашукова Т.І., Допіра А.І., Дьяконов Г.В. Практикум із загальної психології / За ред. Т.І. Пашукової. – К.: Знання, КОО, 2000. – 204 с.
22. Ренке, С. О. (2017). Психологічний аспект становлення професійного образу «Я» в майбутніх психологів. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, (38).
23. Родина О.Н. О понятии «успешность трудовой деятельности» // Вестн. Москов. ун-та. Сер. 14. Психология. М., 1996. № 3. С. 55-62.
24. Семиченко В.А. Психологія особистості. В.А. Семиченко. – К.: Видавець Ешке О.М., 2001. – 427 с.
25. Становський З. Актуальні проблеми професійного становлення особистості майбутніх практичних психологів / З. Становський // Зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конференції 16 - 17 травня «Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у ВУЗах», за ред. С.Д. Максименка. – К., Тернопіль : Ніка-центр, 2002. – С. 49 – 52.
26. Ткачук Т. Гендерні особливості копінг-поведінки чоловіків та жінок. Електронний ресурс. (Назва з екрану). Режим доступу: [\(PDF\) ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК \(researchgate.net\)](#)
27. Чайкіна Н.О. Роль образу «Я-фахівець» у діяльній структурі професійної адаптації. Український психолого-педагогічний науковий збірник, № 5 / 2015 р
28. Чайкіна Н.О. Методичні засади співвідношення Я-базового і Я-ситуаційного у структурі професійної адаптації. /Наталія Олександрівна Чайкіна. – //Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. – №6. – Київ, 2012. – С.14-20.
29. Чайкіна Н.О. Вплив «Я»-базового і «Я»-ситуаційного на адаптаційну стратегію особистості / Психологія і особистість: науковий журнал. – № 1 (3) – Київ-Полтава, 2013. – С. 45-57

30. Шулигіна Р. А. Пріоритети гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості. Психолого-педагогічні проблеми освіти і виховання в умовах глобалізації та інтеграції освітніх процесів: тези доп. наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Київ: Вид. центр КНЛУ. 2007. С. 136–8.
31. Ярема А. І. Феномен успіху в соціологічному вимірі / А. І. Ярема // Вісник Львів. ун-ту. — Серія Соціологія. — 2010. — Вип. 4. — С. 92 — 99.